

8. תרגומים לתורה

כאמור לעיל, איתרתי שלושה תרגומים של "תרגום פסוק מלא" לתורה, ביחד עם רשימות של "המילים הקשות", המאפשרים לנו להתחקות אחר השתלשלות תרגום התורה החל מראשית המאה השמונה-עשרה. מכיון שאנו עוסקים בתרגום התורה, נתאר בפרוטרוט כל כתב יד ואחר כך נדון באופן כולל תרגומי התורה והבעיות שהם מעוררים.

א. כתב יד אבישור

כתב יד זה שאותו אני מפרסם בספר זה מכיל את כל התורה וההפטרות בשלמותן ולא חסר בו אף לא פסוק אחד. הוא מכיל ק"ו דפים, כתובים בכתב צפוף, ונכתב במאה התשע עשרה. בדף אחרון נזכר שם אחד בלבד: הצעיר ח' יעקב כאסכי. רכשתי את כתב היד בראשית שנות השמונים מאחד מבני משפחת שעיו מחלב. כתב היד מחולק לפרשיות ולהפטרות. תרגום כל פסוק מתחיל במילה העברית שבה הפסוק מתחיל. אם המילה העברית משותפת לעברית ולערבית המתרגם לא כתבה בראש הפסוק אלא פעם אחת בלבד. טקסטים חוזרים לא תרגם המתרגם, כמו רשימת מתנות הנשיאים (במ' ז 83-18), וכן מפקד השבטים (במ' כו 5-51), וכן קרבנות שבעת ימי חג הסוכות (במ' כט 17-34). את המקומות החסרים השלמתי בספר זה על-פי כתב יד ב, שתרגם את כל החזרות. הלשון הערבית היהודית שבה כתוב כתב יד זה קרובה ביותר ללהג הערבי המדובר בפי יהודי חלב ובכתיבתו הבלתי עקיבה הוא משקף את ההגייה הלהגית. המשקע מתרגום רס"ג בתרגום זה הוא מועט ביחס לתרגומים אחרים. ראה להלן דיון מפורט באספקטים השונים של תרגום זה. תרגום זה סימנו כתרגום א.

ב. כתב יד המוזיאון הבריטי

כתב יד זה אינו מוזכר בקטלוגים המודפסים המתארים את כתבי היד המזרחיים של המוזיאון הבריטי,²⁷ כיוון שנרכש יותר מאוחר. קיבלתי את תצלום כתב היד בעזרת הד"ר גולדשטיין ז"ל, שהיה מנהל מחלקת כתבי-היד המזרחיים במוזיאון הבריטי, בשעה שנענה לבקשתי ומסר לי על כתבי יד של תרגומי התנ"ך בערבית היהודית שנרכשו על ידי המוזיאון הבריטי במאה העשרים. את כתב היד רכש המוזיאון הבריטי מחנותו של יצחק בנימין יהודה,²⁸ שהייתה בקהיר בראשית המאה. עובדה זאת למדתי מהחותמת של החנות, הנמצאת בדף הראשון בתחילת ספר בראשית, בדף 144 בסוף ספר התורה ובדף 178 בתחילת ספר ישעיה. החותמת באנגלית כוללת שלוש שורות: I.B. YAHUDA; BOOKSELLER: Cairo. Egypt. כמו כן רשום בספר תאריך, כנראה תאריך המכירה, בעברית: ר"ח אלול תרע"ח, ובלועזית 9.VIII.18.

27. נויבאוור 1886.

28. עליו ועל ספריו ראה אבישור 1996.

נראה לי שכתב יד זה הוא החשוב ביותר לשרח של יהודי חלב, לכל הפחות מבחינת היקפו. כתב היד מכיל 255 דפים, ובהם שרח התורה ושרח ההפטרות בשלמות, וכן את השרח של אחד מספרי הנביאים, ישעיהו, וארבעה מספרי הכתובים: משלי, איוב קהלת ודניאל. אף יש בו עמודים בודדים של פיוטים ושל נסיונות כתיבה של העט והערות שונות. וזהו תיאור כתב היד לפי סדר הדפים:

השער: הוראות של סוחר לבנו

144-1: שרח התורה וההפטרות

147-145: תהלות בעברית – בכתיבת יד אחרת

202-148: שרח ישעיהו ללא ההפטרות (נמצאות כספר יחד עם התורה)

216-203: שרח משלי

218-217: פיוטים בכתיבת יד דומה לזאת שבדפים 147-145

237-219: שרח איוב

245-238: שרח קהלת

255-246: שרח דניאל א-יא 37

בכתב היד יש הערות קולופניות אחדות שמהם אנו למדים מי כתב אותו, היכן כתבו אותו ומתי.

בסוף ספר בראשית באה הערה קצרה: "נשלם ספר בראשית בעזרת יוצר בראשית". בסוף ספר שמות באה הערה דומה לזו של ספר בראשית בתוספת תאריך הכתיבה: "תם ונשלם ספר שמות בעזרת יודע תעלומות, היום ר"ח שבט כת"ר לפ"ק", דהיינו, שנת תר"ך לפרט קטן, שנת 1860 למניינם.

ההערה החשובה והמפורטת ביותר באה בסוף ספר ויקרא: "נשלם ספר ויקרא שבח לאל נאזר בגבורה. ואני תפילתי לך ה' שתדריכני לכף זכות כי לזכות את הרבים נתכוונתי וכתוב שגיאות מי יבין מנסתרות נקני גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי וברוך נותן ליעף כוח ולאין אונים עצמה ירבה. השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך עמ"י עש"ו נשלם פה צובא יע"א כד לחודש שבט שנת כת"ר יתנו לך ה' אלוהינו לפ"ק כתיבת איש צעיר ונבזה שאול חמווי אבייץ ס"ט".

לאחר דברי הברכה והתפילה נודע לנו המקום שבו נכתב השרח, "צובא", היא ארם-צובא, היא חלב; תאריך סיום כתיבת השרח לספר ויקרא, 24 ימים לאחר שסיים את כתיבת ספר שמות; שמו של הכותב: שאול חמווי אבייץ. הכותב שייך למשפחת חמווי וכנראה קרוב הוא לאותו חמווי הנושא את השם "ביצה", הלוא הוא שבתי בן משה חמווי הכהן ביצה, מוציא לאור ובעל כתבי יד וספרים נדירים למכירה הידוע לנו מהספר "תרגום מגילת אסתר ללשון ערבי" של ר' יוסף אלשמסא שהוציא לאור בארם-צובא בשנת תרס"א. בסוף הספר הזה הביא חמווי רשימה של כתבי יד ישנים הנמצאים ברשותו, רובם ככל הנראה של חכמי חלב.²⁹

29. ראה אלשמסא 1901, וראה רישום הספר אצל יערי 1937, עמ' 45; ירון 1997, עמ' 124, וראה מה שהעירו על הספר אבישור 1986, עמ' 16.